Dimensiunea etnologică a operei lui Nicolae Densusianu

În anul aniversării a 150 de ani de la naşterea lui Nicolae Densuşianu, gândurile noastre se îndreaptă cu smerenie şi adâncă recunoştinţă spre acel loc binecuvântat, care a dăruit neamului şi culturii româneşti atâtea personalităţi de rang superior, localitatea DENSUŞ aşezată nu departe de Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Se pare că spaţiul ondulat, cu dealuri şi coline domoale a Densuşiului a atras dintotdeauna intelectualii de marcă îndemnându-i la reverie, dar şi la pragmatica acţiune culturală. Aici s-au născut şi de aici au pornit în lume Densuşenii – una dintre ilustrele dinastii intelectuale ale Ardealului dinainte de Marea Unire.

Nicolae a fost fiul lui Bizanţiu Pop din Densuş – preot de aleasă şi întinsă cultură umanistă (autor al unui interesant şi discutat manuscris de folclor[1], fratele lui Aron Densuşianu – critic şi istoric literar[2] şi unchiul lui Ovid, întemeietorul folcloristicii moderne româneşti[3].

Trebuie să remarc, din capul locului, că toţi trei au avut preocupări vizând cultura populară, fapt confirmat şi prin numărul mare de pagini (11) pe care cercetătorul Datcu[4] l-a acordat acestei celebre familii în Dicţionarul folcloriştilor – I – spaţiu ce sintetizează aportul incomensurabil al Densuşenilor la cunoaşterea, cercetarea şi valorificarea civilizaţiei noastre de tip tradiţional.

În ce mă priveşte voi poposi, asupra activităţii lui Nicolae Densuşianu, cel pe care îl aniversăm în acest an şi indiscutabil cel mai nedreptăţit de istoria culturii româneşti.

Reprezentant al şcolii mitologico-istorice, Nicolae Densuşianu realizează la finele secolului trecut cea mai amplă colecţie de folclor din întreaga istorie a folcloriştilor româneşti, care reprezintă un moment de maximă importanţă în acţiunea de cunoaştere a culturii şi civilizaţiei noastre tradiţionale, de înfiinţare a Arhivei Naţionale de Folclor. Încă de la primele sale articole despre folclor, publicate în „Familia"[5], atrage atenţia asupra filiaţiei greco-latine a descântecelor româneşti (nr. 4/1868), luând, apoi, în discuţie elementul istoric din credinţele şi tradiţiile populare (nr. 7/1871). Asemeni înaintaşilor săi – N. Bălcescu, B.P. Haşdeu şi At. M. Marinescu, Nicolae Densuşianu este convins că istoricul trebuie să apeleze la „arhivele naţionale ale poporului român, la credinţele, legendele şi tradiţiunile sale istorice şi religioase, care sunt mult mai vechi şi mult mai instructive decât toţi autorii şi care formează monumente autentice ale vieţii sale primitive"[6]. Această idee o va dezvolta, de altfel, şi în alte două lucrări ale sale – proverbele române ca material pentru cunoaşterea instituţiilor dreptului roman în Dacia[7] şi Craiul codrilor, Grigore Pintea[8], unde încearcă să probeze istoricitatea creaţiei folclorice, întâi în paremiologie, apoi în tradiţiile şi legendele populare. Un fapt de mare însemnătate pentru formaţia viitorului savant îl constituie colaborarea, în această perioadă, alături de Teofil Frâncu şi I. Lepădatu, la ziarul „Orientul latin" scos de fratele să Aron. Studiile şi articolele publicate aici relevă o personalitate formată, pasionată pentru cercetarea trecutului nostru şi – mai cu seamă – a fenomenului culturii populare, în care întrevede mari responsabilităţi de luminare a istorieri multimilenare neconsemnate a poporului român. Tot aici publică recenziile de largă amploare – pretexte de expunere a convingerilor proprii despre modalitatea introducerii de elemente mitologice în cuprinsul unei lucrări literare: „Traianida", poemă epică naţională de D. Bolintineanu[9] şi „Încercări critice asupra unor credinţe şi moravuri ale poporului român" de G. Dem. Teodorescu[10]. Consecvent acestei opinii în anii 1878-1879 culege tradiţii istorice despre revoluţia lui Horia, iar în perioada 1887-1888 face cercetări etnografice şi lingvistice la vlahii din Croaţia şi Istria.

În 1892 schiţează unul dintre cele mai ambiţioase proiecte de culegere a folclorului de pe întreg arealul românesc, alcătuind în acest scop un „Chestionariu despre tradiţiile şi antichităţile ţerilor locuite de români" (partea I, Bucureşti, 1893; partea a II-a , Iaşi, 1895) prin care cere să i se trimită tradiţii de origine dacă şi romană, interesându-l în speţă, trei epoci: epoca dacă, epoca dominaţiei romane – cu vechile legende italice şi epoca invaziilor barbare. Partea întâi a chestionarului conţine 396 de întrebări, grupate în 16 clase, iar a doua 280 întrebări structurate pe 33 de clase. O sumară parcurgere a chestionarului convinge lectorul că întrebările depăşesc cu mult graniţele etnografiei şi a foclorului. Dintre indicaţiile metodologice, reţinem dezideratul de a i se trimite texte autentice, culese numai de la bătrâni. Este interesat, cu precădere, de tradiţiile istorice, de legende, basme, cântece de cătănie, de proverbe, zicători, jocuri de copii şi mitologie românească[11].

Colecţia rezultată a depăşit cu mult proiectul: conţine 1.156 răspunsuri primite din 930 de localităţi şi cuprinde peste 15.000 de pagini. Printre colaboratorii lui Densuşianu se numără o serie de folclorişti cunoscuţi ca Dimitrie Dan, Tit Bud, Teofil Frâncu, Vasile Sala, G. Cătană, T. Bălăşel, M. Lupescu ş.a. răspunsurile referenţilor rămânând mai mult de opt decenii în mapele Bibliotecii Academiei (mss. 4545-4561, 17 volume în folio) consultat doar de câţiva folclorişti şi filologi: S.Fl. Marian, Gr. Tocilescu, AL. Rosetti.

Este regretabil ca un asemenea material a rămas în afara interesului şi atenţiei specialiştilor, faptul în sine constituind o imensă pagubă pentru cercetarea etnologică românească.

Două cauze, cred eu, au „îndepărtat mâna cercetătorilor" de materialul adunat cu atâta trudă şi sârguinţă de Nicolae Densuşianu: 1) metoda de cercetare folosită (culegerea pe bază de chestionar), criticată de la început şi considerată antiştiinţifică, şi 2) faptul că el a servit lui Densuşianu la întocmirea unei ample lucrări istorice – „Dacia preistorică" – ; deci a fost utilizat în mod inadecvat. Întrucât lucrarea[12] a fost etichetată de Vasile Pârvan drept „fantastic ... plin de mitologie şi de filologie absurdă" ... care a stârnit admiraţie şi entuziasm

numai „printre diletanţii ... în arheologie''[13], deci un „produs'' slab şi neinteresant, s-a crezut, probabil, că şi la baza documentară, în esenţa sa, este lipsită de valoare. Acţionându-se astfel manuscrisul a fost şi el nedreptăţit şi îngropat într-o uitare nemeritată laolaltă cu iniţiatorul său – Nicolae Densuşianu. Prima tentativă de punere în discuţie a operei lui Nicolae Densuşianu din perspectivă contemporană –, şi implicit o reaşezare a valorilor în domeniul etnologiei, o datorăm cercetătorului Ion Oprişan care publică în 1975 antologia – Nicolae Densuşianu – Vechi cântece şi tradiţii populare româneşti. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric'' (1893-1897)[14]. Antologia cuprinde 40 tipuri de balade, unele dintre ele raritäţi (Iecman împăratul, Muntele de Criş, Cântecu lui Mcovei), colinde (Ana Dochiana, Dada ş.a.) pluguşoare, bocete etc. Urmată la numai un an de Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu, lucrare semnată de Adrian Fochi[15] – unul dintre cei mai valoroşi cercetători ai folcloristicii româneşti – care sistematizează, aşa cum au făcut I. Muşlea şi Ov. Bârlea cu Răspunsurile la chestionarele lui B.P. Haşdeu[16] întregul material primit de Densuşianu. Ambele volume repun în discuţie, cu toată obiectivitatea necesară unei reconsiderări – opera lui Nicolae Densuşianu, relevând şi uluitoarea dimensiune etnologică a acesteia. Materialul luat în discuţie este – după opinia ambilor cercetători – fondul cel mai important, ca sursă folclorică, etnografică şi etnologică, din ţara noastră, şi ca atare nici o cercetare temeinică în domeniul civilizaţiei şi culturii tradiţionale româneşti nu poate face abstracţie de el.

Integrând activitatea lui Nicolae Densuşianu în contextul celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut, Ion Oprişan se opreşte atât asupra viziunii sale istorice privind creaţia populară – ce decurge în mod firesc din preocupările profesiunii sale de istoric, cât mai ales asupra, modului modern de a concepe istoria. Căci autorul renegat pentru ideile sale fanteziste din Dacia preistorică îşi depăşeşte cu mult contemporanii în ceea ce priveşte felul de a înţelege istoria. Într-o vreme când istoria era echivalentă cu derularea faptelor personalităţilor, el se străduia să reînvie viaţa instituţiilor, să circumscrie condiţiile social-economice, să ne elucideze asupra moralei, credinţelor, însuşirilor şi imaginaţiei poporului. Cu alte cuvinte o frescă autentică a ceea ce reprezenta la un moment dat evoluţia vieţii sociale a „naţiunii''. În consensul acestei optici apelul la folclor era inerent. Eroarea nu rezidă în formulările sale programatice, de principiu, ci în exagerarea valorii istorice a textelor populare.

Parcurgerea manuscriselor de la Biblioteca Academiei ne arată că „Chestionarul istoric...'' a lui Densuşianu constituie o piatră de hotar în cadrul folcloristicii române, el reprezentând ultima mare manifestare a şcolii istorist-mitologizante dar care anticipă totodată intelectualilor din mediul rural de a se preocupa de întreg complexul de manifestări a culturii populare, pe care la numai câţiva ani o va afirma cu tărie un alt Densuşianu: Ovid, nepotul.

Cu cât ne depărtăm de omul Densuşianu (întotdeauna încruntat, distant şi inflexibil) statura sa creşte.

Cu cât ne aplecăm mai atent asupra operei, contribuţia sa este mai clară şi-n acelaşi timp mai viguroasă.

Autor al celei mai monumentale colecţii de folclor din literatura română, Nicolae Densuşianu este, împreună cu B.P. Haşdeu, ctitorul „Arhivei Naţionale de Folclor a României''. Prin această împlinire epocală transilvăneanul Nicolae Densuşianu a devenit ctitor de cultură românească. Preocupările sale considerate „fanteziste'' în urmă cu un secol, iată cum sunt pionierat: – anticipă rolul aparte al disciplinelor de graniţă în dezvoltarea ştiinţelor, este precursor al interdisciplinarităţii şi întemeietor al etnoistoriei.

Cu timpul apele se limpezesc, contribuţia ştiinţifică a lui N. Densuşianu este tot mai clară, valenţele operei sale se înmulţesc. Recitită din perspectivă contemporană opera lui N. Densuşianu impune reaşezarea, regândirea scării de valorizare întru stabilirea locului pe care ursuzul transilvănean îl ocupă în cultura noastră.

Cu fiecare an se conturează tot mai clar şi mai pregnant ideea că cea mai însemnată contribuţie a vieţii sale, că cea mai rezistentă „lucrare'' la dintele vremii rămâne colecţia de folclor, operă fundamentală a culturii şi civilizaţiei tradiţionale româneşti.

Iar Dacia preistorică – atât de hulită şi atât de contestată trebuie plasată în cadrul străduniilor de a scotoci cât mai adânc în trecut ... şi privită ca o superbă tentativă de a crea o mitologie românească.

Ilie MOISE – muzeolog
Muzeul „ASTRA'' – SIBIU

---

1. Vezi Cornelia Călin – Contribuţii la istoria folcloristicii româneşti: un manuscris vechi aparţinând lui Bizanţiu P. Densuşianu în „Revista de etnografie şi folclor'' tom 18 (1973), p. 409-424.
2. Georgeta Antonescu – Aron Densuşianu, Cluj, 1974.
3. Ovidiu Bârlea – Ovid Densuşianu, în „Istoria folcloristicii româneşti'', Bucureşti, 1974, p. 356-377.
4. Iordan Datcu, Sabina C. Stroescu – Dicţionarul folcloriştilor I. Bucureşti, 1979, p. 161-171.
5. Nicolae Densuşianu – Scrutări mitologice la români, în „Familia'', nr. 4 (1868), p. 127-129, 138-140, 150-152, 162-164, 179, 199-200, 222-223, 449-450, 460-462, 509 şi Elementul istoric în poezia poporală în „Familia'' nr. 7 (1871), p. 518-519.
6. Nicolae Densuşianu Elementul istoric... p. 518.
7. Nicolae Densuşianu – Proverbele române ca material pentru cunoaşterea instituţiilor dreptului roman în Dacia în „Orientul latin'', 1 (1874), p. 168.
8. Nicolae Densuşianu – Craiul codrilor, Grigore Pintea în „Familia'' nr. 19 (1883), p. 312, 321-323.
9. Nicolae Densuşianu – „Traianida'' – poemă epică naţiunale de Dimitrie Bolintineanu în „Orientul latin'' an I, nr. 59-61, 63-64, 20-26 oct. 1874; 2-6 nov. 1874, pp. 240, 244, 252, 256.
10. Nicolae Densuşianu – Încercări critice asupra unor credinţe, datini şi moravuri ale poporului român de G. Dem. Teodorescu în„Orientul latin'' an I, nr. 72, 4 dec. 1874, p. 288.
11. Nicolae Densuşianu – Prefaţă la Chestionarul istoric... I, p. 5-6.
12. Nicolae Densuşianu – Dacia preistorică, cu o prefaţă de Dr. C. I. Istrati, Institutul de arte grafice „Carol Göbl'', Bucureşti, 1913.
13. Vasile Pârvan – Getica. O preistorie a Daciei, Bucureşti, 1926, p. 1-2.
14. Nicolae Densuşianu – Vechi cântece şi tradiţii populare româneşti. Texte poetice din Răspunsurile la „Chestionarul istoric'' (1893-1897), text ales şi stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici şi glosar de I. Oprişan, ediţii critice de folclor – culegători, Bucureşti, 1975, (LVI + 370p.).
15. Adrian Fochi – Datini şi eseuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu, Bucureşti, 1976.
16. I. Muşlea, Ov. Bârlea – Tipologia folclorului – din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Haşdeu, Bucureşti, 1970.